

Trajtler Gábor

Luther és a zene

Melanchthon Fülöp, Luther jó barátja és a reformáció munkájában fegyvertársa, Luther temetésén elhangzott nekrológiájában többek között ezt mondta: „Jó muzsikus volt. Hangja szépen zengett, akár énekelt, akár beszélt. Szerette a festészetet és az orgonamuzsikát.” Ilyen mondatok sok emberre illenek, de Luther esetében ezek a vonások igen lényegesek. Az ő zeneszeretete nemcsak magánéletét színesítette, tette tartalmasabbá, hanem jelentős meghatározója lett a reformáció-korabeli gyülekezetek éneklésének, az evangélikus egyházzene kialakulásának, sőt az európai zenekultúra újkori kibontakozásának is.

Trajtler Gábor evangélikus lelkész, orgonaművész, a budapesti Evangélikus Teológiai Akadémia tanára.

Luther hivatása szerint nem muzsikus, de sokoldalú képzettsége és érdeklődése következtében járatos volt a legkülönbözőbb zenei műfajokban. Ezt legjobban életrajzában zenei vonatkozásaiban tudjuk nyomon követni.

I. Luther életének zenei vonatkozásai

Tizennégy éves korában mint a magdeburgi dómiskola tagja részt vett az énekkari munkában. Mansfeldben és Eisenachban a középkori zeneelméletekkel ismerkedett meg. Itt „kurrende” is volt. (Kurrende-nek nevezik azokat a kórustagokat, akik a város utcáit, házait járva csoportos éneklésükkel koldulják össze a kollégium számára az adományokat. Mai német szóhasználat szerint Kurrende a neve a gyülekezet tizenévesekből álló kórusának.) Az erfurti egyetemi évek alatt a *musica theorica*-t és a *musica speculativa*-t tanulta. A humanista korban rendkívül magas szintű volt a világi zenei műveltség. Luther mint korának kiemelkedő értelmiségije szívesen vett részt társaséneklésben. Jól játszott lanton, sőt a kórusművek partitúráit is le tudta játszani (intavolálni). Szívesen énekelt lantkísérettel, és később is gyakran kísérte családjá énekét. Szerzetesi éveiben alaposan megismerte a gregorián énekkultúrát, járatos volt a liturgikus éneklésben. Tudjuk róla azt is, hogy tudatosan kereste az egyszerű emberek társaságát, hiszen bibliafordításait illetően hivatkozik arra, hogy a piacra járt megfigyelni, hogyan beszélnek az emberek. Így minden bizonnyal a német népdalok világában is otthon volt. Jól ismerte Hans Sachsot és a mesterdalokat. Sok jó muzsikus barátja között tartják számon Johann Walther egyházzeneszt és Georg Rhaut, a reformáció korának legnagyobb zenei kiadóját. A németalföldi kórusirodalom sem ismeretlen előtte, kedvenc zeneszerzője Josquin des Pres. Kántorait arra biztatta, hogy olyan stílusban komponáljanak, mint Josquin.

A fentiek alapján azt mondhatjuk, hogy Luther tanulmányai és élethelyzetei alapján olyan zenei műveltségre tett szert, amely korának összes jelentős zenei stílusát magába foglalta: a gregoriánt, a világi egyszólamúságot és a vokálpolyfóniát egyaránt.

II. Luther zenei tevékenysége

Elsősorban a *liturgia* terén kifejtett tevékenységét vegyük szemügyre! Liturgikus ismereteiből és teológiai felismeréseiből alakult ki 1523-ban a *Formula missae*, amelyben a mise szövegét teológiai meggyőződésének megfelelően alakította. Az evangélikus liturgika máig is tartja magát az itt megfogalmazott kritériumokhoz. Ezt követően fordította le 1525-ben a misét a reformátori elvek értelmében német nyelvre a *Deutsche Messe*-ben. Itt már a Kyrie-tétel az első zsoltártónushoz közel álló dallamával a gyülekezet által jól énekelhető. Ugyancsak ebben a liturgikus rendben a Sanctus helyére egy 16 soros korált illeszt „Jesaia, dem Propheten” kezdettel. (Ezt a sanctus-éneket Finnországban ma is kedvelik.) A gyülekezet által énekelhető liturgikus tétel a szintén máig énekelt Agnus Dei, a „Christe, du Lamm Gottes”, dallama Luthertől származik. A Te Deumot is lefordította, valamivel rövidítette, és egyszerű, a gyülekezet által könnyen énekelhető dallamot írt hozzá. (Lásd Keresztyén énekeskönyv 1955, 712. sz.) A papi éneklést nem törölte el, a gregorián énekkincset a lutheránus gyülekezetek továbbviszik (lásd az Eperjesi Graduált). De a liturgia rendjébe több ízben korálokat iktat be, akár a liturgikus tételek helyén is, a gyülekezet aktivizálása érdekében.

Luther munkásságában azonban ennél sokkal jellemzőbb a *korálok* szerzése. Az új német énekeskönyv (Evangelisches Gesangbuch, Berlin 1993, ezután EG) 32 énekét közli, ettől azonban valamivel több a Luther-énekek száma. A fentiekből 16-nak mind a szövegét, mind a dallamát maga írta, 15-nek csak a szövegét írta vagy fordította, Bartholomäus Ringwaldt szövegének (Es ist gewisslich an der Zeit, EG 149, Evang. ék. 502) pedig ő írt dallamot.

E helyen csupán azokra a korálokra hívnám fel a figyelmet, amelyek középkori dallam és latin szöveg alapján íródtak.

Himnuszok a következők, dallamaik a gregorián himnuszokéval azonosak, vagy azok variánsai:

A solis ortus cardine / Christum wir sollen loben schon /
Zengjen hálás dicséretet Transc. 86

O lux beata Trinitas / Der du bist drei in Einigkeit EG 470 /
Szentháromság, egy Istenség Ev. é. 108

Veni Creator Spiritus / Komm, Gott Schöpfer EG 126 /
Ó jöjj, teremtő Szentlélek Ev. é. 231

Veni Redemptor gentium / Nun komm, der Heiden Heiland EG 4 /
Jöjj, népek Megváltója Ev. é. 131

Antifónák alapján, azoknak bővítésével:

Da pacem Domine / Verleih uns Frieden gnädiglich EG 421 /
Adj békét a mi időnkben Ev. é. 291

Media vita in morte sumus / Mitten wir im Leben sind EG 518 /
Életünkben szüntelen Ev. é. 499

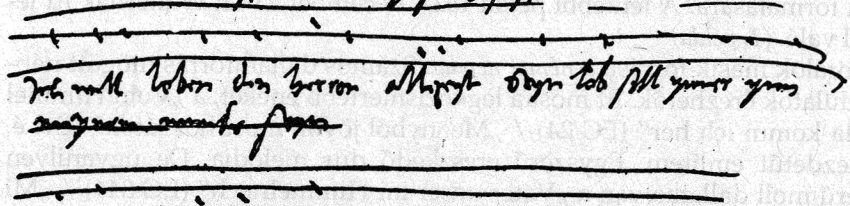
Veni Sancte Spiritus, reple / Komm, Heiliger Geist, Herre Gott EG 125 /
Jövel, Szentlélek Úristen Ev. é. 229

Szekvoenciák alapján:

Grates nunc omnes reddamus / Gelobet seist du, Jesu Christ EG 23 /
Jézus Krisztus, dicsértessél Ev. é. 154

Victimae paschali laudes / Christ lag in Todesbanden EG 101 /
Jézus, Megváltónk sírba szállt Ev. é. 215

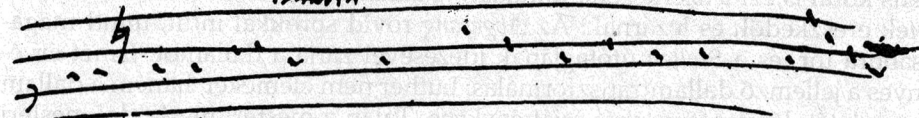
Zum Trost soll ein solches Lob
nicht aller angest. Offenbar

Ich will loben den Herren allzeit
den Tag lang und alle Tage
und alle Tage

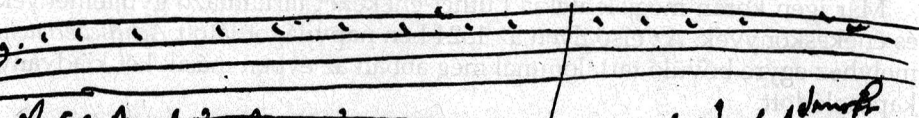
Auch nicht den Tag lang
den Tag lang und alle Tage
den Tag lang und alle Tage

Der Engel nicht
nicht gegen in edelsten
Linden

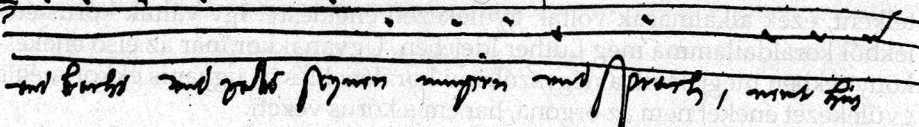
Die Jesu Christ
Nun wir danken dir
den Tag lang und alle Tage
den Tag lang und alle Tage

Der Feind nicht
den Tag lang und alle Tage
den Tag lang und alle Tage

Nun wir danken dir
den Tag lang und alle Tage
den Tag lang und alle Tage

Nun wir danken dir
den Tag lang und alle Tage
den Tag lang und alle Tage

1. példa. Die evangelische Kirchenmusik. Potsdam, 1931. 24/c.

Sulyok Imre hívta fel a figyelmet arra, hogy milyen zseniálisak Luther dallamformálásai, amikor a gregorián dallamból gyülekezeti éneket alkot. Mivel mind a gregorián kultúrában, mind pedig a német nép éneklésében otthonosan mozog, ezért egyszerűsítései nem mechanikusan a melizma kezdőhangjaira támaszkodnak, hanem úgy választja ki a gazdagabb zenei szövetből a kevesebbet, hogy a gregorián dallamvonalala, „természete” megmarad az átformálás után is. Mind a liturgikus, mind a koráldallamok esetében azonban nehéz megállapítani a szerzőséget, mert a dallamok kialakítása összmunka eredménye. Például fennmaradtak levelek, amelyeket Johann Walternak írt. Ezekben kottákat is találunk, melyekkel javaslatot tesz Walternak egy-egy dallam formálására. A fentebbi példa 1527. december 21-én Walternak írt leveléből való. (1. példa)

A korálok másik forrása a *német népdal*. Számos dallamforrás mögött népdalfordulatok érezhetők. Itt most a legközismertebb éneket, a „Vom Himmel hoch da komm ich her” (EG 24) / „Mennyből jövök most hozzátok” (Ev. é. 150) kezdetűt említem. Egyszerű ereszkedő dúr melódia. De ugyanilyen egyszerű moll dallama van a „Vater unser im Himmelreich” (EG 344) / „Mi Atyánk, ki vagy mennyekben” (Ev. é. 72) kezdetű éneknek is.

A harmadik dallamforrás a *mesterdal*. Példaként álljon itt a jól ismert „Ein feste Burg ist unser Gott” (EG 362) / „Erős vár a mi Istenünk” (Ev. é. 254). Noha a kutatók több hasonló dallamot is említenek, én mint dallamelődöt a legjellemzőbbnek mégis Hans Sachs *Silberweise*-jét („ezüstdallam”) tartom. (2. példa)

A *Silberweise* mint minta itt nyilvánvaló. A dúr dallam háromrészes barformájú: A A B (*Stollen-Stollen-Abgesang*, mint ezután nagyon sok evangélikus korál is ezt a szerkezetet mutatja.) A dallam felső oktávon indít, a *Stollen*nek ereszkedők és lezárnak. Az *Abgesang* rövid sorokkal indít, mind magasabbra tör, és a *Stollen* utótagjának idézésével zárja a dallamot. Ismét érvényes a jellemző dallamtranszformálás: Luther nem elemeket, hanem a dallam vonulatát, lényegét viszi át saját énekébe. Talán a mesteri mesterdal mesteri alakítása teszi olyan máig is átütő erejűvé ezt az éneket. (Hasonló jegyek találhatók Philipp Nicolai két dallamánál: „Szép fényes Hajnalcsillagom” Ev. é. 361 és „Harsány szó kiált az éjbe” Ev. é. 493).

Luther véleménye a világi dalokról az volt, hogy a jó dallamokat „nem szabad az ördögnek átengedni”. Ezzel magyarázható, hogy sok szép korálunknak világi eredete van. Ezek a kontrafaktumok.

Már igen korán megjelentek a Luther-énekeket tartalmazó gyűjtemények és énekeskönyvek. Az első ilyen az 1524-ben napvilágot látott *Achtliederbuch*, melyhez egyre bővülő tartalommal még abban az évben másik két kiadvány kapcsolódott.

A harmadik zenei kultúra, amely Lutherhez közel állt, a *többszólamúság*. Számos korál nem egyszólamú énekként született, hanem dallamos kórustételként, ezek alkalmasak voltak gyülekezeti éneklésre. Így váltak kórustételekből koráldallammá még Luther idejében. Ugyanakkor már az első énekeskönyvekben megjelenik a négyszólamú koráléneklés is, ugyanis ekkor még a gyülekezet énekét nem az orgona, hanem a kórus vezeti.

Hans Sachs: "Silberweise"

M. Luther : Ein feste Burg (Bapst 1545)

Ein fe- ste Burg ist un- ser Gott,
ein gu- te Wehr und
Waf- fen... Der alt, bö- se Feind
mit Ernst er's itzt meint groß Macht und viel List
sein grau- sam Rüstung ist,
auf Erd ist nicht seins glei- chen.

The musical score consists of two systems of staves. The first system has a vocal line and a lute line. The second system has a vocal line and a lute line. The music is in a simple, homophonic style with a clear melody and accompaniment. The lyrics are in German and are printed below the vocal line. The score includes various musical notations such as treble clefs, notes, rests, and ornaments.

Mint említettük, Luther ismerte a németalföldi polifon motetta szerkesztési módját. Fennmaradt egy rövid motettája, amelynek szövege életének vezérigéje volt, a 118/117. zsoltár 17. verse: *Non moriar, sed vivam et narrabo opera Domini* – „Nem halok meg, hanem élek, és hirdetem az Úr tetteit!” A négyszólamú polifon szerkesztés tenor szólama a 8. zsoltártónussal szólaltatja meg a zsoltárszöveget. Íme a motetta kezdete (3. példa):

The image shows a musical score for a four-part polyphonic motet. It consists of two systems of four staves each. The staves are labeled S (Soprano), A (Alto), T (Tenor), and B (Bass). The music is in one flat (B-flat) and common time (C). The lyrics are: "Non moriar, sed vivam, et narrabo opera Domini". The first system shows the beginning of the piece with the lyrics "Non moriar, sed vivam, et narrabo opera Domini". The second system continues with "ar, sed vivam, et narrabo opera Domini".

3. példa. Blume: *Geschichte der evangelischen Kirchenmusik*. Kassel 1965. 6.

Ezenkívül tudunk még egy saját szövegű kompozíciójáról, „Dido panaszáról”, amelyet szívesen énekelt barátai körében. Sajnos ez a mű elveszett.

E néhány példával, bárha szemelvényesen is, Luther munkásságát kívántuk bemutatni. Talán ezek ismeretében érthető lesz, miért nyilatkozik oly elkötelezetten a muzsikáról.

III. Luther nézetei a zenéről

A címben szándékosan nem használtam a „tanítás” szót. Luther nagyon sokat írt. Munkáinak 1883-ban elkezdett összkiadása a száztíz-egynéhányadik kötet után máig sincs lezárva. Csak levelezése 18 kötetet tesz ki. Alkotott számos alapvető teológiai iratot, sürgetően aktuális kérdésekhez, sokszor az egyszerű emberek számára is érthetően. Nem írt „Institutio”-t, rendszeresen felépített dogmatikát (*Summa Theologiae*-t). Viszont nagyon sokat tanított, a Szentírás professzoraként sok bibliai könyv magyarázatát adta elő tanítványainak. Tanított mindenütt, ahol csak tudott. Családi asztala körül mindig ültek diákok, akik az ott elhangzottakat feljegyezték, ezek az „asztali beszélgetések”. E feljegyzés-gyűjtemény 1200 oldalas fóliáns nagyságú könyvben jelent meg. Nem beszélhetünk azonban Luther zenéről kifejtett összefüggő tanításáról, csupán idézhetjük iratokban, gyűjteményekben található, a zenére vonatkozó kijelentéseit. Ami mégis fennmaradt tőle írásban, azok közül a jelentősebbek:

1. Előadásvázlat a zenéről (*Peri tés musikés*, 1530)
2. Georg Rhau: *Symphoniae Jucundae* c. karénekes gyűjtemény (1538) előszava (*Vorrede der himmlischen Kunst Musica*)
3. *Encomion musices* c. szintén 1538-ban keletkezett irata
4. Több énekeskönyvben is megtalálható előszó (*Vorrede auf alle gute Gesangbücher*)
5. „Asztali beszélgetések”

Ezen iratokból vett idézetekkel kíséreljük meg végülis összeállítani Luther zenéről vallott nézeteit. Az idézetek forrásait a fenti sorszámozással jelöljük.

1. A zene Isten adománya

„A muzsika szépséges, csodás adománya Istennek, és ezzel közel áll a teológiához. Az én csekélyke muzsikámat nem adnám oda holmi nagyobbért.” [5]
 „Ó, micsoda dicső muzsika az, amellyel a Mindenható az égi énekmesterét, a kedves fülemülét és kicsiny tanítványait, az ezernyi madársereget a levegőben megajándékozta!... És mindezek felett kitüntette Isten az embert ezzel a művészettel, hogy semmi sem fogható ahhoz, ha az ember hangja megzendül...” [2]
 „Aki a muzsikát kicsinybe veszi, amiként a rajongók is mind, azok nem ínyemre valók, mert a muzsika Isten adománya és ajándéka, nem emberi találmány.” [5]

A zene isteni adomány voltáról Luther csak megismételte az ókor tanítóit. Augustinus szerint a zene „donum divinum et excellentissimum” (isteni és a legkiválóbb adomány). Luther megnyilatkozásaiban azonban mindig ott érezzük a személyes zeneszeretet szubjektív megnyilatkozását is. „A teológia után a muzsikát állítom a legmagasabb dicsőségű polcra.” [5]

Luther szerint a zene mindkét fajtája Isten ajándéka, a *musica naturalis* és a *musica artificialis* egyaránt. Az első a teremtésből adódó zene, a természet zenéje (pl. a szél zenéje, madarak éneke), de ide tartozik az ember természetes éneklési kedve, a népdalok és a gyülekezet éneke. Ugyanígy isteni adomány a zeneművészetben megtestesülő *musica artificialis* is. (Szerinte a zenéhez

nemcsak a szó és a dallam, hanem a harmónia is hozzátartozik.) A művész ezt az egyszerű zenét „igazítja, javítja” (*corrigat*), „díszíti, színessé teszi” (*excolat*) és „megmagyarázza, értelmezi, kifejti” (*explicit*). Elég ha Bach korárelőjátékaira vagy akár Bartók zongorakíséretes népdalfeldolgozásaira gondolunk, hogy Luther tételét igazolva lássuk. A dallam felhasználásával a dallam rendszerezése is megtörténik, a kíséretben díszítést is kap, és értelmezést is nyújt a kísérő szólamok formálásában. Mivel Luther számára mind a kétféle zene isteni ajándék, így szabad utat nyitott nemcsak a nép éneklése számára, hanem a templomban megszólaltatható művészi kórusmű és hangszeres feldolgozások számára is.

2. A zene hármas feladata

Luther szerint a zenének hármas feladata van:

- a) dicsérje az Úristent,
- b) szolgálja az emberek épülését,
- c) segítse az evangélium terjedését.

a) Dicsérje az Úristent

„Minden művészettől, különösképpen azonban a zenétől azt szeretném látni, hogy Annak szolgáljon, aki azt adta és teremtette.” Ezzel tulajdonképpen szintén csatlakozik az Egyház korábbi tanítóihoz, akik a Zsoltárok könyvének számos felhívására alapozzák erre vonatkozó tanításukat.

b) Szolgálja az emberek épülését

„Szeretem a zenét... mert:

1. Isten adománya, és nem az embereké,
2. mert a lelket boldoggá teszi,
3. mert az ördögöt elűzi,
4. mert ártatlan örömet ébreszt, így elűzi a haragot, a bűnös kívánságokat, a gőgös beképzeltséget...” [1]

Számunkra különös, hogy Luther milyen nagy hatóerőt tulajdonít a zenének. Mai megfogalmazásban: hatékony pszichológiai befolyással van az emberre. „A muzsika a búskomor embereknek legjobb vigasztalója: a szívet megbékélteti, megújítja, felüdíti. A muzsika magában is tanítómester és fél tisztesség, mert az emberek szelídebbek, nyájasabbak, erkölcsösebbek és okosabbak lesznek tőle.” [5] „Nincs a földön erősebb a muzsikánál, ami a szomorút vídammá, a csüggedőt bátorrá, a gőgöset alázatossá tenné és az irigységet visszatartaná.” „[A zene] ... az embereket fölvidítja; minden dühösségükről, romlottságukról, gőgjükről és más bűneikről elfeledkeznek a muzsika szava mellett.” Luther a zene etikai, „erkölcsnemesítő” hatását elismerve a görög filozófusokkal ért egyet. (Érdekes azonban, hogy míg a görögök tudtak a rossz zene hatásáról is – amely erkölcsileg romboló is lehet –, Luthernél ilyen idézetet nem találtam. Számára ennyire egyértelmű lehetett, hogy csakis a jó zene számít zenének?)

A zenének az emberekre gyakorolt hatását három fogalomban is kifejezte: *movere, delectare, docere* – megmozgat, gyönyörködtet, tanít. Megmozgat, ki-mozdít a holtpontról, kiemel a rossz állapotból. Itt kapcsolatot találunk a művészet nevelő- és katarziszfunkciójával. A gyönyörködtetés fogalma nem szorul magyarázatra. A „tanítás” szerepét pedig a zenében található rendre vezethetjük vissza. „Grammatica et musica sunt conservatores rerum.” [5] „Az éneklés a legjobb tudomány és gyakorlat, nincs a világgal semmi dolga, sem a cívódásokhoz, sem a vizsályokhoz nincs semmi köze.” [5]

Luther sok helyen említi a zene ördögűző szerepét. „Mindennek mestere a sátán, de énekelni nem tud.” „A muzsikának a sátán dühös ellensége, mert a muzsika sok rossz gondolatot és kísértést elűz, ezért az ördög ezt [ti. a muzsikát] nem állhatja.” [5] Természetesen többször hivatkozik Dávid hárfázására, amellyel Saulból kiűzte a gonosz lelket. Ahogyan erre utal a *Frau Musica* c. versében is:

„Dem Teufel sie sein Werk zerstört
Und verhindert viel böser Mörd.
Das zeigt David, des Königs, Tat,
Der dem Saul oft gewehret hat
Mit gutem süßem Harfenspiel
Daß er nicht in großen Mord fiel...”

c) Segítse az evangélium terjedését

Elsősorban: az ige hallgatására a zene a legjobb előkészítés. „Az Isten igéje és igazsága számára a szívet csendessé és késszé teszi...” [ti. annak befogadására] [4] Így a zene *ancilla theologiae* vagyis a teológia, az Isten igéjének szolgálóleánya. Másik funkciója, hogy az énekelt ige közelebb kerül a hallgatóhoz, mint a mondott: „A muzsikálás azért történjék, mert az igét ez hozza mozgásba.” „A hangok az igét élővé teszik.” [5] „... a kották megelevenítik az Írás szavait.” [5] Gondolhatunk itt az énekelt igére, akár a liturgiában, akár Bach passióiban. „Az énekkel az ige jobban megmarad.” Ezzel meg az igék emlékezetben tartásáról szól. A Római levél magyarázatában még ezt is olvashatjuk: „A zene az érzelemhez szól és nem az intellektushoz, és ezért a kettő együtt lehetővé teszi az *elevációt*.” A „felemelkedés” szó alatt itt az Isten gondolatvilágába való felemelkedést értheti, ami lehetővé teszi az ige befogadását.

Magára nézve pedig ezt vallotta: „A zene sokszor felgerjesztett és megmozgatott, hogy kedvem legyen prédikálni.” [3] A lutheri tanítás szerint az evangélium hirdetése az Egyház legfontosabb feladata. A fentiek szerint ezt a szolgálatot a zene segíti. Így érthető, hogy a zene teljes spektruma részt kap az evangélikus istentiszteletben.

3. A zene művelésének megvalósítása

Luther a gyakorlati teendőkre is gondolt, név szerint az iskolai énekkottatásra és a mecénatúrára. (Mindkettő mai zenei életünknek igencsak kritikus pontja.) „A muzsikát az iskolákban is igen szükséges megtartani. Egy tanító-mester tudjon énekelni, vagy nem becsülöm semmire; a fiatal teológusok sem valók a prédikátorságra, ha még előbb az iskolákban az éneklést meg nem ta-

nulták és nem gyakorolták." A reformáció egyházainak iskolapolitikája ezt a szemléletet mindmáig érvényesíti.

Luther a zene megvalósításának költségeit pedig így kísérelte meg előteremteni: „Némely nemesek és dolyfös fajankók úgy vélik, hogy az én kegyelmes Uramnál a muzsikán évi három-négyezer aranyat is megtakaríthatnak, miközben elszórnak haszontalanul harmincezeret. Királyoknak, fejedelmeknek és nagyuraknak kell fenntartaniuk a muzsikát, mert a hatalmasságok és az uralkodók joga, hogy a szép szabad művészeteket és a törvényeket pártfogolják. Mert ha némely cseppke közembernek támad is rá kedvük, és ha szeretnék is, mégsem tudják fenntartani.” [5] Ezzel azt is kimondta, amit sokan még ma sem akarnak tudomásul venni, hogy a kultúra nem tudja magát fenntartani. Ha azok, akik tehetik, nem hozzák meg érte az áldozatot, a kisemberek képtelenek a színvonalas zenekultúra fenntartására.

4. Az egyházzene szabadságáért

A fentiekből megállapíthatjuk, hogy Luther az egyházzene nagy szabadságot adott. Nem dolgozott ki semmiféle szabályt, mértéket, ami szerint az egyházzent művelni kell. Csupán a színvonalat határozta meg Josquin des Pres mintaképpül állításával. Küzdenie kellett a rajongókkal szemben, akik úgy akarták biztosítani az evangélium primátusát, hogy tiltották a zenét vagy annak némelyik fajtáját. „Nem vagyok azon a véleményen, hogy az evangélium által minden művészetet földre teperjünk, ahogyan azt a tévtanítók állítják.” „Nem szeretem a rajongókat, akik [a zenét] korlátozzák.” [3]

Összefoglalásul: ha arra gondolunk, hogy a reformáció korában az egyes felekezetek miként viszonyultak a zsolnárekléshez, a korálok (szabad költemények) ékléséhez, a papi ékléshez, a kórus szolálatához, az orgona és a hangszerek használatához, akkor azt kell mondanunk, igen változatos képet kapunk. Zwingli az éklést a templomban eltiltotta, csak otthonra ajánlotta. Kálvin csak a (genfi) zsolnárok éklését engedte meg. A trentói zsinat – és az azt megelőző, majd azt követő zsinatok – egy sor határozatot és megszorítást hoztak a *musica sacra*-val kapcsolatban. Luther volt az egyedüli, aki a fenti „műfajok” továbbművelését vagy kialakulását nemcsak elviselte, hanem szorgalmazta is.

IV. Luther hatása az egyházzenére

Luther nézetei már korábban nagy hatással voltak a reformált gyülekezetek liturgikus zenéjére. A jól képzett kismesterek és kántorok a kapott szabadság birtokában nagy lelkesedéssel igen sok művet komponáltak. Ha csak a ma használatos gyűjteményekben előforduló nevekre gondolunk, akik már Luther életében alkottak (Johann Walter 1496–1570, Kugelmann ?–1542, Resinarius 1486–1546, Othmayr 1515–1553, de Bruck 1490–1554, Scandelli 1517–1580), nem is szólva a névtelenségben rejtőző kismesterekről, már fogalmunk lehet az újonnan született művek gazdagságáról. Nemcsak gyülekezet által éklélhető liturgikus tételek és énekek születtek, hanem kórusművek is, különféle szöveggel és formában. Bibliai és liturgikus szövegek, korálszövegek egyaránt képezhettek a művek alapjait. Homofon kancionál-tételek és motet-

tikus feldolgozások egyaránt gazdagították a gyülekezetek zenei életét. Természetesen e műfajoknak mind volt korábbi megjelenésük. Csupán a meglepő gazdagságra érdemes figyelniük. Egy új szellemi-lelki légkör bontakozott ki, mely szabad utat nyitott a megújuló egyházzene felé, az új teológiai tartalom művészi megfogalmazásának.

Ez az új teológiai–szellemi–zenei áramlat Magyarországot is gyorsan elérte. Elegendő a már 1536-ban Krakkóban megjelenő első énekeskönyvre gondolnunk. És arra, hogy ez hová fejlődött már a 17. század első negyedében a felvidéki szepességi városok zenekultúrájában. (Lásd többek között a Bártfai zenei gyűjteményt, Zarewutius kiadványát, az Eperjesi graduált és hátterét.)

Érdemes külön felhívni a figyelmet arra az iskolarendszere, amely mind a mai napig fennmaradt. A kolostori iskolarendszer megújításáról van szó, amelynek alapelve az iskola – templom és e kettőt összekötő énekkar együtvértartozása. Ezek az énekkari kultúra bázisai voltak. A máig is létező ilyen egységek a Thomasschule – Thomaskirche – Thomaner kórus Lipcsében, vagy a Kreuzkirche – Kreuzschule – Kruzianer kórus Drezdában. Ugyanezt az egységet találjuk meg Kőszeg evangélikus korszakában, a 17. században. Bárdos Kornél tanulmánya hívja fel a figyelmet egy 1669-ből származó iskolarektor-szerződésre, ahol a leírt 15 köteleességből 7 zenei jellegű volt. Heti négy alkalommal van ének- és zeneóra, a tehetségesekkel naponta kell foglalkozni. Itt is az iskola kórusa és zenekara látta el a templom zenei szolgálatát. Bárdos Kornél írja le, hogy amikor megszűnt a város evangélikus irányítása, ez a virágzó zenei élet is megszűnt vele együtt. [Diakónia, 1983/2. sz.]

A Luther által elindított egyházzenei „mozgalom” elsősorban az evangélikus többségű országok egyházzenejére volt hatással. Itt is elsősorban a német egyházzeneire kell gondolnunk, annak nagy korszakaira és személyiségeire, Schützre, Buxtehüde, Bachra. Ebből az ágból nőtt ki Händel művészete, továbbá a romantika nagy szerzőinek művei is innen származtathatók, Brahms, Mendelssohn és Reger, hogy csak a legnagyobbakat említsük. A 20. század egyházzenei megújítása is ebben a talajban gyökerezett. Az egyházzenei szervezet, az egyházzenei iskolák, a kántori állások rendszere, a kórusmunka, az orgonakultúra szinte kötelező ápolása (jó orgonákkal és rendszeres orgonavesperák tartásával), a sok kortárs kórus- és orgonakompozíció, mind megannyi bizonyítéka a máig ható és élő tradíciónak. Ugyanez elmondható a svéd és a finn egyház zenéjéről is. Az amerikai lutheránusság pedig főként a többszólamú gyülekezeti éneklésben, kórusaiban és liturgiájában éli a maga sajátos életét. És minden bizonnyal ezeknek kisugárzása élénkíti a többi felekezet egyházzenei palettáját is. Kétségen felül áll, hogy a baptista egyház zenei fogékonysága is Lutherre vezethető vissza, mint ahogyan a II. Vatikáni Zsinat számos liturgiát és egyházzenét érintő rendelkezése is.

Így vált Luther zenei elkötelezettsége az egyetemes kereszténység, a teljes ökumené értékes kincsévé.

*Kolozsoár, Szent Mihály-templom, karorgona. Eredetileg a vérdi szász evangélikus gyülekezet számára építette Johannes Hahn, 1768-ban. Fotó: Geréd Vilmos.
Lásd híradásunkat lapunk 251. oldalán.*